

Fáklyalángot követni fogja az a szabadságharcossal foglalkozó dráma, amelynek hőse költői eszményképe, Petőfi lesz, s amely még

teljesebben fogja megmutatni a szabadságért harcoló nép erejét és hősiességét.

Barta András

KARDOS LAJOS: LÉLEKTAN ÉS IRODALOMTANÍTÁS

Lélektan a tanítóképző 2. oszt. számára. Tankönyvkiadó, Bp. 1953.

A XX. század első felében hallatlan gyorsasággal keletkeztek a legtarkább lélektani irányzatok (az introspekciós szemlélet, az alaklélektan, a freudizmus, különböző karakterológiák, stb.) Ezek a lényegükben reakciós pszichológiai elméletek a burzsoázia kimeríthetetlen ideológiai fegyvertárát alkotják, s az ellenük való tudományos harc sokkal égetőbb fontosságú, mint ahogy ezt az ebben a tárgykörben megjelent, illetőleg hiányzó munkák aránya, illetőleg aránytalansága mutatja. Éppen az elmúlt évtizedek irodalmából tűnik ki, hogy ezeknek az elméleteknek a vonzása alól sokszor olyan elmék sem tudták teljesen kivonni magukat, akik egyébként halhatatlan műveket alkottak. Thomas Mann például, éppen a hitleri fasizmus tombolása idején, a freudizmust mint olyan erőt üdvözölte, melynek segítségével megismerhető a tudatalatti sötét birodalma, s e megismerés annak fékentartását s ily módon az új humanizmus izmosodását szolgálja. Ismeretes a freudizmus káros hatása József Attila késői verseire is. A példákat hosszasan lehetne sorolni.

Rendkívül fontos a tudományos alapon álló lélektan elsajátítása a dialektikus materializmus világnézetének kialakítása szempontjából. A »pszichologizmus« szó fölényes gesztussal kísért hangoztatása, amennyiben az irodalmi alkotás területén, vagy egyebütt lélektani probléma merül fel, nem az erő, hanem a gyengeség jele, végeredményben visszavonulás, melynek az erő látszatát akarjuk adni. A pszichológia fontossága az irodalomtanításban és az irodalmi alkotás folyamatában mindenki által elismert tény, ennek gyakorlati következményei azonban már korántsem olyan magától értetődőek, mint ahogy ez ebből az egyszerű felismerésből következnek.

Kardos Lajos könyve hiánytpótló mű. Az idegrendszer anatómiájának és élettanának vázlatos ismertetésével kezdődik, így adva meg a tárgyalt tudatjelenségek megértéséhez szükséges fiziológiai alapot. Az egész mű gerincét Pavlov tanításai alkotják. Ezzel a kitűnően megírt tankönyvvel kapcsolatban nem elegendő azonban csupán azt

kiemelni, hogy a feltételes és feltétlen reflexekről, a serkentő és gátló hatásokról, az első és a második jelzőrendszerről szóló pavlovi tanítások érvényesülnek. Külön kell hangsúlyozni azt, hogy a tankönyv fokról-fokra haladó logikus felépítésében ezek a problémák a tanulók számára könnyen érthetőek s ugyanakkor a tankönyv változatlanul magas színvonalú. Kardos Lajos könyve hasznos és érdekes (e kettő nem feltétlenül jár együtt) a szaktanár számára, a bőven alkalmazott irodalmi példák révén rendkívül gondolatébresztő az irodalom tanára számára is. Ezek a változatos irodalmi utalások a klasszikus orosz és a magyar irodalom területéről sok esetben közvetlenül járulhatnak hozzá a műelemzések sikeréhez. Például: az emlékképek élénkségével és szemléletességével kapcsolatos Goncsarov-idezet; egy részlet Arany Toldijából, mely az érzelmek testi kifejeződését illusztrálja, ahogy azt a realista művész megfigyeli és felhasználja; az érzelmi irányulások eszmei alapját megvilágító ismert Petőfi-vers, mely Vörösmartyhoz szól, stb. Bár a tankönyv szakjellegű középiskolák — tanítóképzők — használatára készült, egyes fejezeteinek irodalmi vonatkozásai az egyetemi irodalomoktatásban is felhasználhatók. (Pld. szeminaryumi munkában, műelemzésekkel kapcsolatban.)

Az irodalmi alkotó munka és maga a mű számos ponton vet fel lélektani kérdéseket. Az alkotási folyamat és az adott mű helyes megértése szempontjából különösen fontosak az olyan jellegű problémák, mint az alkotó képzelet szerepe a művészetben, az érzelmi hitelessége a lírai, drámai és epikus alkotásban, az alkotó tevékenység lélektani pontosságú ábrázolása az emberi munka leírásában, a jellem kérdése. Hogy ezek a problémák mennyire fontosak az irodalomtanításban, azt megvilágítja a szovjet középiskolák gyakorlata (ami persze nem jelent felmentést a főiskolák számára sem).

»A pszichológia tudományára az irodalomtanárnak nemcsak azért van szüksége, hogy a tanulók rendszeres tanulmányozását helyesen végezhesse. Azért is szüksége van rá,

mert az irodalmi művek magyarázatában a hősök jellemével összefüggő oktatásban az irodalomtanár tulajdonképpen pszichológus: állandóan használja a pszichológiai műkifejezéseket, és pszichológiai jellegű következtetéseket von le. De ezt nem szabad kontár módjára végeznie, úgy, hogy a mindennapi életben elterjedt pszichológiai fogalmakkal él és visszaél, hanem tudományosan, a tudományos pszichológia ismeretére támaszkodva. (Golubkov: Az irodalomtanítás módszertana.)

A művészi alkotások elemzése során természetesen gondosan ügyelni kell a lélektani motívumok tényleges szerepének megfelelő alkalmazására, hiszen éppen az ilyen jellegű — a tartalom és forma viszonyát alaposan feltáró, konkrét műveket mélyrehatóan boncoló — művek hiányából fakadó gyakorlatlanság túlzásokra vezethet irodalomtanításban és irodalomtörténetírásban egyaránt.

Egy lényeges kérdés azonban nem kerülheti el az irodalommal foglalkozó figyelmét; ez a kérdés a jellemmel kapcsolatos. A lélektani értelemben vett jellem a lehető legszorosabban érintkezik a típusalkotás területével. Az adott társadalmi elő lényegét kifejező típus általában lesz konkrét, életszerű, mélyen emberi figurává, ha a művész a történelmileg meghatározottat az egyéni köntösében mutatja be. Az egyéniben megjelenő általános, főként a lelki sajátosságok hű ábrázolása folytán kelti azt az illúziót, amely alapja a művészetnek. Az emberi vonások lélektanilag hiteles ábrázolása elhanyagolásának eredménye: a papirosfigura. A pszichológia, a »lélekrajz« elhanyagolása egyik és nem lényegtelen oka a művészi munkában és a művészi alkotások elemzésében megnyilvánuló spontaneitásnak, amely művészetben és tudományban egyaránt károsan ható tényező. Természetesen téves lenne az irodalomtanítás minden hibáját a lélektannal kapcsolatos tájékozatlanságra és óvatosságra visszavezetni, de Kardos Lajos könyve éppen ezért gondolatébresztő, mert egy eddig kellően át nem gondolt problémával kapcsolatban készlet föprengésre. Hogy a lélektani folyamatok hiteles ábrázolása fontos probléma a *gyakorlatban* is, az élő irodalomban is, azt Konsztantyin Szimonovnak a Szovjet Írók Szövetsége vezetőségének XIV. plénumán mondott referátuma alapján lehetne megvilágítani:

»Általában véve meg kell mondanunk, hogy kritikusaink túl gyakran nevezték pszichologizálásnak az ember normális életének bemutatását. A drámaírók olykor

felületesen értelmezték a hős alakja hatásosságának kérdését és tetteik közvetlen hatásosságát tekintették annak, de nem mutatták meg a hős lelkében végbemenő harcot.« Az egyik drámát bírálva, a következőképpen folytatja gondolatmenetét: »A hős lélektani szempontból mintegy »ugrást tesz« az egyik mérőföldkőtől a másikig. A közönség látja az ugrások eredményét, de nem táruul fel előtte teljességgel az a bonyolult lélektani folyamat, amely Trofimot a nagy belső változásokhoz vezeti.«

A lélektani motívumoknak éppen a mű kidolgozása folyamán, az elképzelt hősöknek az olvasóval való elhitése terén van lényeges szerepük. Az irodalomtanításban, a művek elemzése során pedig a művészi alkotás sajátosságait húzza alá az elmélyültebb lélektani tudás, ily módon segítve hozzá az egyoldalú tartalmi interpretálás kiküszöböléséhez. Kardos Lajos könyvében a tipikus kép kialakításával kapcsolatban idézi Gorkij-t: »feltétlenül szükséges, hogy száz meg száz papot, boltost, munkást figyeljünk meg ahhoz, hogy ezekről megközelítően hű képet tudjunk adni«. Ezek a szavak bevilágítanak a nagy szovjet író műhelyébe s arra figyelmeztetnek, hogy milyen hosszú, fáradtságos a művész útja, míg a valóság kúsza forgatagában megtalálja és olvasója előtt felidézi az élet igazságát. E fáradtságos út egy állomásának megismeréséhez a lélektani műveltség nyújt nem lebecsülhető támaszt.

A tanítóképzők számára írt tankönyv bizonyára rendkívül hasznos lesz a lélektan tanításban. A tankönyvnek komoly erényei vannak, melyek révén az irodalomtanár is sok jó ötletet meríthet belőle. A könyv esetleges negatívumainak bírálata a szakemberek feladata. Remélhetőleg eljön az idő, hogy — mint a Szovjetunióban — a lélektan tanítása kiterjed a többi középiskolára is. Ez az irodalomtanítás és a szilárd tudományos világnézet kialakítása szempontjából egyaránt szükséges. Sok helytelen nézetnek, világnézeti zavarnak fog ez a körülmény végetvetni. Meg fog szünni pld. az irodalomban az eltorzított zsenielmélet és az irodalmi alkotás folyamatának mitizálása, hiszen a »készség és alkotó munka — minden emberi tevékenység két fő tényezője«.

Végezetül azzal a fő tanulással szolgál ez a könyv, hogy a pavlovi tanításokon alapuló szovjet lélektan alkalmazása az irodalomban nem vezet pszichologizmusozhoz. Ellenkezőleg: az irodalom mélyebb megértéséhez s ezen keresztül szeretetéhez visz közelebb.

Wéber Antal